

εἶναι δύο διάφοροι ἀπόψεις ἐνὸς μόνου καὶ ἐνιαίου γεγονότος. Ἄλλ' ἡ συγχώνευσις αὕτη τῶν στοιχείων δύναται νὰ ἐξηγητῆται τόσον καλῶς διὰ τῆς θεωρίας, καθ' ἣν τὰ ἐγκεφαλικά κινητικὰ κέντρα εἶναι διακεκριμένα ἀπὸ τῶν αἰσθητικῶν κέντρων, ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης, καθ' ἣν τὰ στοιχεία ταῦτα εἶναι ἐν μέρει σύμμεικτα, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας, ἣτις πᾶν ἀληθινὸν καὶ κυρίως κινητικὸν κέντρον περιορίζει εἰς τὴν ὑποφλοιώδη χώραν. Στενὴ συνάφεια πραγματοποιμένη διὰ πολυαριθμῶν ὁδῶν ἀγωγῆς δύναται εὐχερῶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν τε ταχύτητα, μεθ' ἧς ἡ κίνησις διαδέχεται τὸ αἶσθημα, καὶ τὴν σύμμειξιν τῶν κινητικῶν καὶ αἰσθητικῶν στοιχείων. Ὅσονδ' ἂν εἶναι ἡ βοήθεια, ἣν ψυχολογία, φυσιολογία, ἀνατομικὴ δύνανται νὰ πορίζωνται παρ' ἀλλήλων, ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων, περὶ ἃ αἱ τρεῖς αὗται ἐπιστῆμαι διατρέβουσιν, ἔχει οἰκείους νόμους, οὐχὶ πάντοτε συμπίπτοντας πρὸς ἀλλήλους. Αὕτη ἡ ἀνατομικὴ δὲν δύναται πάντοτε νὰ συμβαδίξῃ μετὰ τῆς φυσιολογίας: τὸ ταυτίζειν πάντοτε τὴν λειτουργίαν μετὰ τοῦ ὀργάνου δὲν φαίνεται ὀρθόν. Ἄλλὰ περὶ τούτων καὶ περὶ ἄλλων συγγενῶν ζητημάτων ἀκριβέστερον θάσχοληθῶμεν κατωτέρω διαλαμβάνοντες περὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἐκείνης θεωρίας, ἣτις θέλει νὰ καθιδρύσῃ τελείαν παραλληλίαν ψυχικῶν γεγονότων καὶ ὀργανικῶν φαινομένων. Τὰ νῦν δὲ μετὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην βραχείαν ἐξέτασιν τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν καιριωτάτων προβλημάτων τῆς ἀνατομικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυχολογίαν, θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ κρίνωμεν τὰς ἐν τῇ πορείᾳ τῆς φιλοσοφικῆς νοήσεως ἐπινοηθείσας κυριωτέρας θεωρίας πρὸς ἐξήγησιν τῶν προσαλλήλων σχέσεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Τὰ φιλοσοφικὸν πρόβλημα τῶν προσαλλήλων σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος.

Αἱ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας μέχρι σήμερον ἀναφανεῖσαι καὶ διαρκῶς ἀναφαινόμεναι θεωρίαι πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ χαλεποῦ προβλήματος τῆς σχέσεως, ἐν ἣ διατελοῦσι πρὸς ἀλλήλας δύο τάξεις γεγονότων παρὰ τὰς τοσαύτας ἀναφορὰς οὕτω διαφόρων, ὡς ἡ συνείδησις καὶ τὰ ὀργανικὰ φαινόμενα, δύνανται λίαν σαφῶς νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, ὧν ἑκάτερα ἔχει εἰδικὰ διακριτικὰ γνωρίσματα. Εἰς μὲν τὴν μίαν κατηγορίαν ἀνήκουσιν αἱ διδασκαλίαι, αἵτινες, καίπερ ἔχουσαι οὐσιωδῶς θεωρητικὸν χαρακτήρα, ὅμως ἀνεφύησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν καὶ διετυπώθησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ φυσιοδιφῶν, ὥστε περιέχουσι κατ' ἐσχόλησιν ἐμπειρικὰ στοιχεία, ἢ δ' ἕτερα κατηγορία ἀποτελεῖται ἐκ τῶν κατ'

θαρώτερον θεωρητικῶν καὶ μεταφυσικῶν διδασκαλιῶν, αἵτινες διευτυπώθησαν ὑπ' ἀληθινῶν καὶ κυρίως φιλοσόφων.

Εἰ καὶ αἱ δύο τάξεις τῶν διδασκαλιῶν ἐμφανίζουσιν, ὡς εἶκος, πολλὰ τὰ κοινά, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι αἱ φυσιολογικαὶ θεωρίαι ἐπιζητοῦσι πρῶτιστα καὶ μάλιστα νὰ ἐξηγήσωσι τὸ γεγονὸς τῆς ζωῆς, ὅπερ ἐρμηνεύεται εἴτε κατὰ τὴν μηχανικὴν θεωρίαν εἴτε, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τῶν πλείστων φιλοσοφούντων ἐπιστημόνων, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς ζωῆς ἢ κατὰ τὴν περὶ ζωτικῆς δυνάμεως διδασκαλίαν (vitalismo), ἐνῶ αἱ κυριώτερον θεωρητικαὶ διδασκαλίαι ἀναζητοῦσι κατὰ τρόπον μᾶλλον ἐκδηλον τὸν πρὸς ἀλληλα σύνδεσμον τῶν δύο τάξεων τῶν γεγονότων θεωρουμένων ὑπ' αὐτῶν καθολοῦ ἐν τῇ φαινομενολογικῇ ἐκδηλώσει των ὡς διαφόρων. Αἱ δύο σειραὶ τῶν συστημάτων, φυσιοκρατικοῦ καὶ θεωρητικοῦ, προεχώρησαν πάντοτε ἐξ ἴσου, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εἶναι κοινή.

Δὲν εἶναι τῷ ὄντι δυνατόν ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ νὰ διακριθῶσι τὰ δύο ρεύματα, ἅτινα πολὺ ὕστερον ἐμφανίζονται διαχωριζόμενα, ὅτε αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἰδρύθησαν ἐπ' ἀρχῶν, αἵτινες σαφῶς καὶ ἀκριβῶς ἐχώρισαν ἀπ' ἀλλήλων τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς συνειδήσεως. Πρὸ τοῦ δὲ νὰ ἐπιτελεσθῇ τοιαύτη διάκρισις ἐννοιῶν, εἶναι δυσχερῆς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ νοήσει ἢ ἐξεύρεσις σαφοῦς ἀπ' ἀλλήλων διακρίσεως φυσικοῦ γεγονότος καὶ ψυχικοῦ γεγονότος· αὐτὸς δ' ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ παντὸς ἄλλου ὀξυνοῦστερον ἐν τῇ ἀρχαιότητι μελετήτας τὸ τοιοῦτο πρόβλημα, δὲν εὕρισκει ἄλλην λύσιν (ἂν καὶ εἶναι ἡ πρώτη ἐμφανιζομένη ἐν μορφῇ εὐ τε καὶ καλῶς ἐξεργασμένη καὶ ἱκανῇ νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀθάνατος τύπος εἰς πάσας τὰς ἐφεξῆς παρεμφερεῖς λύσεις) παρὰ τὴν λύσιν τῆς κατὰ μικρὸν μεταβάσεως ἀπὸ τῶν ἀψύχων μορφῶν εἰς τὰς ἐμψύχους καὶ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων μορφῶν ἀπὸ τῶν φυσικῶν εἰς τὰς τῶν ζώων. Εἶναι ἡ περὶ τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς ζωῆς ἐκδοχὴ, ἢτοι ἡ λεγομένη θεωρία τῆς ψυχώσεως ἢ ψυχοκρατικὴ (anímismo), ἣτις ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νοήσεως μετὰ γνωρισμάτων οὕτω διακριτικῶν καὶ χαρακτηρηστικῶν, ὥστε ἐπ' αὐτὴν συχνὰ ἐπ' ἀνέκαμψαν οἱ ἐφεξῆς περὶ τῆς φύσεως φιλοσοφῆσαντες καὶ, εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, καθ' οὓς μετ' ἐξαιρέτου θαυμασμοῦ στρέφομεν τὸ βλέμμα πρὸς τὸν μέγιστον ἀρχαῖον φιλόσοφον, τὸν δαιμόνιον μάντιν τοσοῦτων προβλημάτων, ἅτινα βασανίζουσι σήμερον τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ θεωρητικὴν νόησιν.

Ἐξητάσαμεν ἤδη ἀρχόμενοι τῆς ἡμετέρας ἐργασίας τὰς ψυχολογικὰς θεωρίας τοῦ Ἄριστοτέλους ¹⁾, ὥστε θὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα

¹⁾ Πρὸβλ. κεφ. I, σελ. 4 κέ.

μόνον περί τινων σημείων, ειδικώτερον αναφερομένων εις τὰ φυσικά ζητήματα. Ἐναντίον τῶν πρότερον φιλοσοφησάντων, ὧν ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* ἔργῳ ποιεῖται ὀξείαν καὶ περιθρόλητον ἐπίκρισιν, ἰδίᾳ δ' ἐναντίον τοῦ Δημοκρίτου, ὅστις ἐννοεῖ τὸν κόσμον σύμπαντα κατὰ τὴν μηχανικὴν ἐκδοχὴν τῶν ἀφύχων φαινομένων, ἐμφανίζεται ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ὁ φιλόσοφος τῆς ἀνεπίξεως στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς, ἣτις συνοψίζει ἐν ἐαυτῇ τοὺς τρεῖς θεμελιώδεις χαρακτήρας, τὴν δι' ἑαυτῆς τροφήν, τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν φθίσιν, ἥτοι τὸν θάνατον. Διὰ δὲ τοὺς χαρακτήρας τούτους ἡ ζωὴ εἶναι ἐπιτηδειοτάτη γὰρ ἐκφράζει τὴν τελολογικὴν ἐκείνην τάσιν, τὴν τάσιν πρὸς τὴν τελείωσιν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης βλέπει ἐπὶ τοῦ κόσμου, νοουμένου ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἱεραρχικοῦ συστήματος τελῶν ἢ σκοπῶν. Ἀπὸ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀπλῆς ζωῆς τῶν φυτῶν γίνεται ἀνάβασις εἰς τὴν τοῦ ζῆου, διακρινομένην ἀπὸ τῆς φυτικῆς ἢ ἡρεπτικῆς δι' ἑτέρου προσθέτου γνωρίσματος, τῆς αἰσθήσεως, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ ζῆου γίνεται ἐπανάβασις εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐμφανίζουσαν ἐπὶ πλεον τὸ διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ λόγου. Αὕτη εἶναι μία τῶν θεμελιωδῶν ἀριστοτελικῶν ἐννοιῶν, εἰς ἣν προσθετέα ἑτέρα οὐχ ἥττον σπουδαία, ἡ τῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐνέργεια παρ' Ἀριστοτέλει ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἐννοιαν τοῦ εἶδους, πρὸς τὴν ἐννοιαν τοῦ δυναμει ἢ τῆς δυνατότητος τοῦ πραγματικοῦ, ἣτις κατόπιν ὑπὸ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ὠνομάσθη *potentiale* ἢ *potentialitas*, διακρινομένη ἀπὸ τοῦ *actus*.

Ἐν τῷ συστήματι λοιπὸν τῶν τελῶν ἢ λογικῆ ψυχῆ τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζει τὴν τελειοτάτην μορφήν ἢ ἐνέργειαν τῆς κλίμακος, εἰς ἣν φθάνομεν διὰ συνεχοῦς μεταμορφώσεως ἐνεργειῶν μεταβαίνοντες ἀπὸ τῶν κατωτέρων εἰς τὰς ἀνωτέρας, αἵτινες ὁμως νοοῦνται πάντοτε ὡς ἀρχὴ οὐχὶ ποσοτικῆ, ἀλλὰ ποιοτικῆ. Ἐν τῷ κόσμῳ λοιπὸν τῆς ζωῆς ἔχομεν μεταμόρφωσιν τῆς ψυχῆς, ἣτις οὐσα ἢ ἀρχή, ὁπόθεν ἐκπορεύονται οὐ μόνον τὸ αἰσθημα καὶ ἡ νόησις, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ κατὰ τοὺς ἑαυτῆς ποικίλους βαθμοὺς τῆς καθαρᾶς τροφῆς καὶ αὐξήσεως, τῆς ἐν τόπῳ κινήσεως κτλ., ἀναβαίνει ἀπὸ τῶν κατωτέρων βαθμῶν τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ βίου εἰς τοὺς τῆς λογικῆς νοήσεως. Ἐν δὲ τῇ ἐπαναβάσει ταύτῃ ἡ ζωὴ ὁδηγεῖται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τελειώσεως, ἣτις ἔγκειται ἐν τῇ ἐπιτεύξει τῆς τελειοτάτης μορφῆς, ἐφ' ἣν πᾶσα κατηγορία ὄντων τείνει. Οὕτως ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ἑαυτῆς ὑψίστῳ ἐξελιγμῷ τῆς λογικῆς ψυχῆς εἶναι ἡ τελειοτάτη μορφή ἢ ἡ ἐντελέχεια τοῦ ζῶντος σώματος.

Ἡ βαθύνουσα ἀριστοτελικὴ ἐκδοχὴ παρέμεινεν ὕστερον, ὡς ἐλέχθη, ὁ τύπος, καθ' ὃν διεπλάσθησαν αἱ ἐφεξῆς περὶ τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς ζωῆς θεωρίαι. Ὁ Γεώργιος Ἐρνέστος Stahl ἀνέπτυξε κατὰ τὸν XVII αἰῶνα τὴν ἀριστοτελικὴν ἐκδοχὴν προσθεῖς νέας ἐννοίας. Ἐναντιούμενος ἀντικρως πρὸς τοὺς καρτεσιανούς, οἵτινες «*corpus hu-*

manum machinam absolutam esse volunt», ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀσυνείδητος ψυχὴ (anima inscīa) εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἀρχὴ τῆς ζωῆς· εἶναι οὐσία τριπλῆ, ἥτοι ὄν ἐνεργητικόν, κινητικόν καὶ λογικόν, ὅπερ δεόμενον ὄργανου δημιουργεῖ ἑαυτῷ τὸ σῶμα. Ὁ ὄργανισμὸς λοιπὸν ὑπάρχει μόνον ἕνεκα τῆς ψυχῆς, ἥτις δὲν διαιρεῖται, ὡς ἤθελεν ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς τοὺς τρεῖς βαθμούς, θρεπτικόν, αἰσθητικόν καὶ λογικόν, ἀλλ' εἶναι καθαρῶς λογικὴ, μηδεμίαν ὑπαρχούσης ἀνάγκης νὰ ἐννοῶμεν ἄλλας παρά ταύτην μορφὰς ψυχῆς. Ἡ θεωρία αὕτη προχωρεῖ πολὺ περαιτέρω τῆς ἀριστοτελικῆς, διότι παραδέχεται ἀληθινὴν ἐπενέργειαν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ νομίζει ὅτι ἡ πράξις, δι' ἧς ἐνοῦται μετὰ τούτου, εἶναι ἕλλογος, πάντα δὲ τὰ τοῦ σώματος ὄργανα ἐκπληροῦσι τὰς ἑαυτῶν λειτουργίας ὡς ὄργανα τῆς ψυχῆς, καὶ ἂν μὴ ἔχωσι τούτου συνείδησιν. Καθόλου δὲ ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ σώματος ¹⁾).

Αὕτη εἶναι ἡ τολμηροτάτη πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιχειρηθεισῶν ἀναπτύξεων τοῦ ψυχοκρατικοῦ δόγματος. Δύναται δὲ μάλιστα νὰ ὀνομασθῇ τὸ ἀληθὲς καὶ κυρίως «ψυχοκρατικὸν δόγμα», διότι τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς ἄλλην διδασκαλίαν συγγενῆ, ἥτοι πρὸς τὴν περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς ἢ ζωογόνου δυνάμεως διδασκαλίαν ἥτις τοσοῦτον ἐπέδωκεν ἰδίᾳ κατὰ τὸν XVIII αἰῶνα, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν φυσιοδίφων τῶν χρόνων ἐκείνων ἐνέκριναν αὐτήν. Κατὰ τὰ ἑαυτῆς στοιχεῖα τὰ κοινὰ πρὸς διαφόρους συγγραφείς καὶ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους ἡ διδασκαλία αὕτη ἀντιτίθεται πρῶτιστα καὶ μάλιστα πρὸς τὴν μηχανικὴν θεωρίαν τῆς ζωῆς. Αὕτη μὲν πειράται νὰ ἐξηγήσῃ πάντα τὰ ὀργανικὰ φαινόμενα μόνον διὰ τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ δὲ περὶ ζωτικῆς δυνάμεως θεωρία κατὰ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφὰς ἐπεχείρησε πάντοτε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν στοιχεῖόν τι ἄλλότριον τῆς καθαρᾶς μηχανικῆς αἰτιότητος. Ἐνίοτε δὲ προσήγγισε τοσοῦτον εἰς τὴν ψυχοῦσαν θεωρίαν, ὥστε νὰ συγχωνευθῇ μετ' αὐτῆς· εἶτα δ' ἐπεχείρησε νὰ διαλλαγῇ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πρὸς τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὸ θεμελιῶδες αὐτῆς γνῶρισμα ὑπῆρξε πάντοτε ἡ παραδοχὴ ἰδιοφυοῦς τινος ἀρχῆς ἐνοποιοῦ ἢ μορφοποιοῦ, διαφόρου πασῶν ἐκείνων, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύωμεν τὰ ἐξωτερικὰ φυσικὰ φαινόμενα.

Ἀπὸ τῆς «*moule interne*» τοῦ φυσιοδίφου Βυφφῶνος, ἀποτόκου εἰδικῶν δυνάμεων, οἰκείων τῆς ζώσης οὐσίας, μέχρι τῆς «*vis essentialis*» τοῦ Γασπ. Φρ. Οὐολφίου, τῆς «ζωτικῆς ἀρχῆς» τῆς σχολῆς τοῦ Μομπελιέ καὶ τοῦ ὀνομαστοτάτου ἀρχηγέτου αὐτῆς Barthez, τοῦ

¹⁾ Πρβλ. περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Stahl, A. Lemoine, *L'animisme de Stahl* (1858). H. Driesch, *Der Vitalismus als Geschichte und als Lehre* (1905), σελ. 18 κέ.

«*visus formativus*» τοῦ Blumenbach, ὅστις *visus* εἶναι ἰδιοφυῆς τις δύναμις τῶν ζώντων σωμάτων, ἀνάλογος καὶ συγγενῆς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν κρυστάλλων καὶ αἰτίαν ἔχουσα τινὰ «ἀπόκρυφον ποιότητα», ἢ αὐτὴ πάντοτε ἀνεπτύχθη ἔννοια μᾶλλον ἢ ἦτον μετερρυθμισμένη ὑπὸ τῆς «ἀρχιτεκτονικῆς ψυχῆς» τοῦ Stahl. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρητικωτάτη καί, σχεδὸν εἶπειν, «μυστικὴ» τροπὴ τοῦ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος ἄλλη δὲ τις, ἀνερχομένη εἰς τὸν Βοννέτον καὶ Ἀλβέρτον Haller καὶ κάλλιον διαπτυχθεῖσα καὶ διαπλασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ξαβερίου Richat καὶ Κλαυδίου Βερνάρδου, προσῆγγισεν ὡς οἶόν τε μάλιστα εἰς τὴν μηχανικὴν ἑρμηνείαν τῆς ζωῆς. Μέσην τινὰ ὁδὸν ἐβάδισαν ὁ Όκεν, ὁ Ρεΐλιος, ὁ Τρεβιρχνός, ὁ Ἰω. Μύλλερος, ὁ Liebig, πρὸς δὲ καὶ τινες ἄλλοι ὑποδεέστεροι. Οὕτως ὁ Βοννέτος, κρίνων τὰς γνώμας τοῦ Βυφῶνος ὡς «ὄνειρα, ἅτινα οὐδὲ φιλοσοφικὰ εἶναι», δὲν ἀπεδέχετο πραγματικὴν τινὰ γέννησιν, διότι τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δηλούμενον γεγονός οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀρχὴ ἀναπτύξεως, ἣν πρότερον δὲν ἠδυνάμεθα νὰ διείδωμεν. Διὰ τοῦ Βοννέτου πρῶτον εἰσάγεται ἡ ἔννοια, ἐπαναληφθεῖσα ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἰωάν. Μυλλέρου καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὑπὸ τοῦ Wundt, ὅτι ἡ τὰ ὀργανικὰ ὄντα διέπουσα ἀρχὴ εἶναι ἡ «βούλησις», ἣτις δὲν εἶναι μέρος τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀντίκειται πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ἡ τοῦ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος διαλλαγὴ, καὶ ἐπὶ τῆς ψυχολογικῆς ταύτης σημασίας, πρὸς αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν ἑρμηνείαν τῶν ὀργανικῶν φαινομένων δὲν ἦτο εὐχερὲς ἐγχείρημα, ἄλλος δὲ τις ἐπιχειρήσας τοῦτο, ὁ ἐπιφανὴς φυσιολόγος Ἀλβέρτος Haller, δὲν κατάρθωσε νὰ συναρμόσῃ τὰς θεμελιώδεις φυσιολογικὰς ἔννοιαι, ὧν ἦτο ὑπέρμαχος, ἦτοι «τὴν διεγερσιμότητα» καὶ τὸ «συστατόν», πρὸς τὴν ἀρχὴν τάξεως ἀναπτύξεως προεσχηματισμένης ἤδη ἐν τῷ ἐμβρύῳ. Τὴν μεγίστην προσπάθειαν πρὸς πραγμάτωσιν τῆς διαλλαγῆς ταύτης κατέβαλον ὁ Richat καὶ ὁ Βερνάρδος, ὅστινες, μάλιστα δ' ὁ Βερνάρδος, νομίζονται παρὰ πάντων οἱ ἰδρυταὶ τῆς νεωτέρας πειραματικῆς φυσιολογίας. Κατὰ τὸν Richat πᾶν ζωτικὸν φαινόμενον ἐπισυνάπτεται μετὰ τῶν ἐιδικῶν φυσιολογικῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες ἐν τῇ ἐνώσει των συγκροτοῦσι σύμπλεγμα λειτουργικῶν ἐπιτηδίων εἰς ἀντίστασιν πρὸς τὰς φθαρτικὰς δυνάμεις καὶ κατ' ἀκολουθίαν συναποτελουσῶν τὴν ζωὴν ¹⁾. Ὁ Κλ. Βερνάρδος χωρεῖ περαιτέρω δὲν παραδέχεται ἀνταγωνισμὸν καὶ πάλιν πρὸς ἀλλήλας ζωτικῶν δυνάμεων καὶ φυσικῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες μάλιστα διατελοῦσιν ἐν τελείᾳ παραλληλίᾳ, ἐν ἀρμονικῷ καὶ ἀναγκαίῳ πρὸς ἀλλήλας.

¹⁾ Τὰς γνώμας τοῦ Richat ὁξότατα ἐπέκρινεν ὁ Κλ. Βερνάρδος ἐν τῷ αὐτοῦ Rapport sur le progrès et la marche de la physiologie générale en France (1867).

συνδέσμων ¹⁾. Τὰ τοὺς ὀργανισμοὺς συνιστῶντα στοιχεῖα εἶναι κατὰ τὸν Βερνάρδον αὐτὰ τὰ ἐκ τοῦ κοσμικοῦ περιέχοντος εἰλημμένα χημικὰ στοιχεῖα· ἀπαράδεκτος ἄρα ἡ τοῦ Richat ἀρχή, ὅτι τὰ ὀργανικὰ φαινόμενα ὑπεκφεύγουσι τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἡ ζωὴ ἔγκειται εἰς τινὰ ἰσορροπίαν ἀναλώσεως καὶ ἀνανεώσεως τῶν δυνάμεων, καὶ ἐπιτέλους εἰς τὴν ἐνότητα τῆς διαδοχῆς κατὰ πάσας τὰς μορφολογικὰς καὶ χημικὰς ἀλλοιώσεις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ὀργανικῆς ὑπάρξεως. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ, καίπερ οὕσα ἀπότοκος μηχανισμοῦ τινος δυνάμεων, ὅμως ἀναπτύσσεται διὰ μορφῶν εἰδικῶν : οὗτος δ' εἶναι ὁ μόνος χαρακτήρ, ὁ διαστέλλων αὐτὴν τῶν φαινομένων τῆς ἀψύχου φύσεως.

Ἡ σύγχρονος νέα περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς διδασκαλία.

Ἡ περὶ ζωτικῆς λοιπὸν ἀρχῆς θεωρία τοῦ Κλ. Βερνάρδου ἀνάγεται εἰς τοὺς ἐλαχίστους τούτους ὅρους· ἀπὸ δὲ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης μέχρι τῆς καθαρῶτερον μηχανικῆς τοῦ Du Bois Reymond, τοῦ Helmholtz, τοῦ Ludwig, καθ' οὓς οἱ ὀργανισμοὶ εἶναι ἀπλῶς διάφοροι ἐκφάνσεις τῶν γενικῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν νόμων, ἡ ἀπόστασις εἶναι ἐλαχίστη. Ἀλλ' ἡ περὶ ζωτικῆς δυνάμεως θεωρία, ἐνῶ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ XIX αἰῶνος σχεδὸν συνεχωνεῦετο μετὰ τῶν μηχανικῶν ἐρμηνειῶν, περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἡμίσεος ἐφάνη μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς θετικῆς καὶ ὑλιζούσης φιλοσοφίας ἀναλαμβάνουσα τὸν ἀρχαῖον τρόπον, αἱ δ' ἐκδηλώσεις αὐτῆς εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτάτων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ²⁾. Εἰς τῶν γνωστοτάτων προστατῶν τῆς τάσεως ταύτης, ὁ Hans Driesch, ἐμφανίζεται μάλιστα ὡς κριτικὸς φιλόσοφος. Ἡ πραγματικότης ἔχει κατ' αὐτὸν δύο πηγὰς : μίαν μὲν ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν, ἑτέραν δὲ ἐν τῇ δι' ἐννοιῶν ἐπεξεργασίᾳ. Τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων τυγχάνουσι παρ' ἡμῶν ἐπεξεργασίας κατὰ ποικίλους πάντοτε ἀνωτέρους βαθμοὺς τῆς πραγματικότητος, ὧν ὕψιστος εἶναι ὁ τοῦ ὄντος, νοουμένου ὡς ἀρχῆς νοεράς, μὴ ἐχούσης ὅρια τόπου καὶ χρόνου. Καθὼς τὰ πράγματα ἔχουσι προσκαίρους ιδιότητας, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν παραγόμενα αἰσθήματα, ἔχουσι καὶ σταθεράς, αἵτινες εἶναι τὸ σύνολον τῶν δυνατῶν προσκαίρων ιδιοτήτων. Δίδεται δὲ ἡ ἔννοια τῆς ιδιότητος

¹⁾ Ἐνθ' ἀν. σελ. 177.

²⁾ Δὲν λείπουσι δ' ὅμως ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οἱ ὑπέρμαχοι μετριωτέρου τινὸς περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος, ὡς τοῦτο ἐξεδέχετο ὁ Κλ. Βερνάρδος. Τούτων οἱ ἀξιολογώτεροι εἶναι ὁ Bunge, Lehrbuch der Physiologie (1889) καὶ ὁ M. Veworn, Allgemeine Physiologie ;. ein Grundriss der Lehre vom Leben (1895).

ὑπὸ τῆς ἀπλῆς ἐφαρμογῆς τῆς κατηγορίας τῆς «αἰτιότητος». Αἱ σταθεραὶ ιδιότητες ἔχουσι ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐπιστήμην, καθόσον συντελοῦσι μεγάλως εἰς τὸν σκοπὸν ταύτης, ὅστις εἶναι ἡ τελεία διακόσμησις καὶ συνηρητημένη διάταξις τοῦ πραγματικοῦ· καλοῦνται δ' αἱ ιδιότητες αὗται ἀπλῶς «σταθεραὶ» καὶ εἶναι οἱ παράγοντες τῆς πραγματικότητος ὑψωμένης εἰς σύστημα ἐννοιῶν. Αἱ δὲ σταθεραὶ ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν θέσιν ἐν τῷ τριχῇ διαστατῷ χώρῳ· «εἶναι» ἐν αὐτῷ.

Ἐπάρχουσι «φυσικαὶ σταθεραὶ» ἀπλοῦ ἢ πρώτου εἴδους, ποσοτικῶς καθωρισμένοι ὡς σταθεραὶ ἀγωγῆς τῆς θερμότητος, ἢ ὡς εἰδικὴ θερμότης, ὡς δεξιότης ἀγωγῆς, ὡς δύναμις ἀπορροφήσεως, ὡς εἰδικὸν βάρος καὶ τὰ τοιαῦτα. Αἱ δευτέρου βαθμοῦ φυσικαὶ σταθεραὶ ἀναφέρονται εἰς τὰς μεταμορφώσεις τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τινὰ περιοχὴν ιδιοτήτων εἰς ιδιότητας ἀνηκούσας εἰς ἑτέραν περιοχὴν, οἷον τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμὸν καὶ τὰνάπαλιν. Τρίτον δ' εἶδος εἶναι αἱ «χημικαὶ σταθεραὶ», ἰσχυριζόμεναι ἐπὶ τῆς συγγενείας, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς δι' ἀλμάτων μεταβολῆς πασῶν τῶν σταθερῶν τῶν κατωτέρων εἰδῶν. Αὗται εἶναι πάντοτε «σχετικαί», καθὼ ἐκφράζουσαι τὴν ἀναφορὰν εἰδικοῦ τινος γεγονότος Α. πρὸς ἄλλο ἐπίσης εἰδικὸν Β ἐν σχέσει πρὸς τρίτον εἰδικὸν Γ. Πᾶσαι αἱ σχετικαὶ σταθεραὶ εἶναι, καθὼ «παράγοντες» ἢ «στοιχεῖα» τῆς διαπεπλατυσμένης φυσικῆς πραγματικότητος, «ἀπλαῖ» καὶ ἐπομένως οὐχὶ περαιτέρω διαιρεταί· ἀλλ' ὅμως δύνανται νὰ ἐκφράζωνται ὑπὸ τῆς νοήσεως μόνον δι' ὅλης προτάσεως, οὗ ἕνεκα καὶ ὀφείλουσι νὰ καλῶνται «κατ' ἔντασιν ποικιλίαι». Σταθεραὶ ἐπιπλοκωτέρου ἢ αἱ χημικαὶ εἴδους εἶναι αἱ κρυσταλλογραφικαὶ σταθεραὶ, διότι ἐν αὐταῖς ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὡς οὐσιώδης ἢ ἔννοια τῆς «εἰδικῆς κατευθύνσεως». Καὶ ἡ «ἐντελέχεια» εἶναι ἐν ταῖς ποικίλαις αὐτῆς μορφαῖς σταθερά τις, ἀκριβέστερον δὲ κατ' ἔντασιν ποικιλία τοῦ ὑψίστου εἴδους : προσνέμειν εἰς τι σῶμα τὴν ἐντελέχειαν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ προσνέμειν εἰς αὐτὸ σύνολόν τι δυνατοτήτων, ἀδιαίρετον μὲν ὡς φυσικὸν παράγοντα, ἀλλὰ δηλωτὸν μόνον διὰ προτάσεως. Ἡ πρὸς σαφεστέραν ἐξήγησιν ρητέον ὅτι πᾶν ὀργανικὸν σῶμα εἶναι μὲν σύνθετον ἐκ πολλῶν ἐπὶ μέρους μονάδων, ὧν ἑκάστη φανεροῦται διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων λειτουργιῶν· δύνανται νὰ μελετῶνται χωριστά : οὕτως ἡ διαίρεσις τῶν κυττάρων, ἡ ἔκκρισις, ἡ ἀφομοίωσις τῶν ἀλάτων, ἡ συστολή, ἡ νευρικὴ ἀγωγή, ὁ μυϊκὸς τόνος, ἡ κατασκευὴ τοῦ σκελετοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ παρὰ ταῦτα τὰ καθ' ἕκαστα μέρη, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτὰ προέχει τὸ σύνθετον ἢ ἡ συνθετότης (Zusammengesetztheit) ὡς τι «καθ' ἕκαστον γεγονός», οὗ ἡ μελέτη ἄγει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντελεχειας.

Πᾶσαι αἱ σταθεραὶ ὀφείλουσι νὰ ἐξηγηθῶσιν· ἀλλὰ πᾶσα ἐξήγησις εἶναι ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ταυτολογία καὶ ἀπάτη. Εἶναι ὑπαγωγή, ὑπόταξις ἐν

νοιῶν ἢ κρίσεων ὑπ' ἄλλας. Ἀλλὰ τὸ «καθολικὸν» ἢ εἶναι διάφορον τοῦ μερικοῦ μόνον διὰ τὸ ὅτι ἐλλείπουσιν ἀπ' αὐτοῦ τάξεις τινές διακριτικῶν γνωρισμάτων τῶν μερικῶν, δημιουργηθὲν διὰ μόνης τῆς παραλειψέως τινος τῶν γνωρισμάτων τούτων, ἢ προέκυψε διὰ γενικεύσεως πασῶν τῶν τάξεων τῶν γνωρισμάτων. Ἐκεῖνο μὲν συμβαίνει λ. χ. ἐπὶ τῆς συστηματικῆς κατατάξεως τῶν ζῴων καὶ φυτῶν, τοῦτο δ' ἐπὶ τῶν «λογοθεωρήτων» ἐπιστημῶν. Ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπιστήμαις τῆς φύσεως τὸ εἰς τὸ «δεδομένον» ἀναφερόμενον καθολικὸν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε διὰ τῶν γνωρισμάτων τοῦ μερικοῦ. Καὶ αἱ παντὸς εἴδους σταθεραὶ συνάγονται μόνον ἀπὸ τῶν δεδομένων ἰδιοτήτων· εἶτα δ' ἐξηγοῦσιν αὐτὰς ὁμοῦ μετὰ τῶν δυνατῶν ἀλλοιώσεων των. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ ἰδιοτήτων ἀντανακλῶνται ἐν τῇ εἰκόνι τούτου, ὅπερ καλεῖται «αἰτιότης», δυνάμεθα προσέτι νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ σταθεραὶ εὐρέθησαν, ὅπως ἡ αἰτιότης περιβάλλεται λογικὴν μορφήν. Οὕτως ἡ ἐντελέχεια δὲν ἐξηγεῖ οὔτε μᾶλλον οὔτε ἥττον ἢ πᾶσαι αἱ ἄλλαι σταθεραὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀποτελεῖ μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως, καθόσον τὸ σύνολον τοῦτο εἶναι συστηματικὴ δημιουργία ἐννοιῶν· πρόκειται δὲ νῦν νὰ ἴδωμεν τὴν σχέσιν, ἐν ᾗ διατελεῖ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ συνόλου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐντελέχεια πρώτιστα καὶ μάλιστα ἐξηγεῖ τὰς ἀρχὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διὰ τοῦ συστήματος προτάσεων, αἵτινες συλλήβδην καλοῦνται «ἐνεργητικὴ»· εἶναι δὲ αὕτη διδασκαλία διάφορος τῆς ὑπὸ τοῦ Mayer ἐπινοηθείσης, ὅστις ἐσφάλη ἐπιχειρήσας νὰ θέσῃ εἰς σχέσιν τὴν ἐνέργειαν πρὸς τὴν οὐσίαν, ἐνῶ μᾶλλον μέτρον τῆς αἰτιότητος καὶ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ποσότητα. Ἡ δευτέρα ἀρχὴ συνδυάζει τὴν ἐννοιαν τῆς αἰτιότητος πρὸς τὴν τοῦ διαφόρου: «ἐνθα πάντα εἶναι ταῦτά, οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρχη, εἰ μὴ ἔξωθεν, γεγονὸς» καὶ «ὅπερ εἶναι τὰ μάλιστα διάφορον, μεταβάλλεται πρῶτον». Ἡ δὲ τοιαύτη ἀρχὴ ἐφαρμόζεται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐντελεχείας, εἴτε ὅταν ζητῶμεν ἀπόκρυφον καὶ φανταστικὴν τινὰ ἐνέργειαν, δυναμένην νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὸ σχῆμα τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, εἴτε μᾶλλον ὅταν ποιῶμεθα λόγον οὐχὶ περὶ μερικοῦ τινος εἴδους ἐνεργείας, ἀλλὰ περὶ δυναμικῶν διαφορῶν, αἵτινες διατηροῦνται ὡς ἐν ἐπιφυλακῇ ἕνεκα τῆς συνεχοῦς ἐναλλαγῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας πρὸς ἀλλήλα τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ περιέχοντος. Ἡ ἐντελέχεια ἐκδηλοῦται ὡς ἀντιστάθμισις ἢ μὴ ἀντιστάθμισις δυναμικῶν διαφορῶν τῶν ἀνοργάνων παραγόντων· ὅταν δὲ μετέχη τῆς φυσικῆς γένεσεως, τότε τaráσσεται ἢ νικάται ἢ κανονικότης τοῦ ἀνοργάνου κόσμου.

Ἐτέρα τις θεμελιώδης διδασκαλία πάσης ἐπιστήμης συνδέεται πρὸς τὴν κατηγορίαν τῆς «οὐσίας» καὶ καλεῖται ἀρχὴ τῆς διατηρήσεως τῆς

οὐσίας, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τῆς χημικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σημασίας τῆς διατηρήσεως τῆς «μάζης», ἀλλ' ἐπὶ τῆς πολὺ γενικωτέρας σημασίας ἀληθοῦς κατηγορίας, τοῦ ὄντως ὄντος, τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας, καθὼς εἶναι σκοτεινὸν ἐν τῷ ἀνοργάνῳ κόσμῳ, οὕτως εἶναι καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἐντελεχείας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη παραδέχεται ὁ Driesch ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀληθῆς «ζῶσα ὕλη» ἀποδεικνύεται δέ, λέγει, ταῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ποσοτικά τινὰ κριτήρια ἐφαρμοζόμενα εἰς τοὺς ὀργανισμοὺς οὐδεμίαν ἔχουσι ἔννοιαν. Ἀλλὰ πάλιν ἡ ἐντελέχεια δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ συνισταμένη φυσικοχημικῆς τινος τεκτονικῆς οὐδ' ἐπὶ τῆς ἔννοιας, ὅτι ἡ ἐντελέχεια εἶναι ἡ αὐτόματος καὶ ἀφ' ἑαυτῆς κανονιζομένη ἀπόρροια τῆς τοιαύτης τεκτονικῆς. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι τὰ στοιχεῖα τῆς τεκτονικῆς ταύτης φέρουσι ἤδη ἐν ἑαυτοῖς τὴν «δύναμιν τῆς παραγωγῆς τῆς ἐντελεχείας». Μετὰ τῆς ζώσης ὕλης πίπτει καὶ ἡ αὐστηρὰ ἔννοια τῆς «ἀφομοιώσεως» καὶ «ἀνομοιώσεως»: οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ὀργανισμῷ δυνάμενον «νὰ ἀφομοιωθῆ».

Ἡ χημικὴ φυσιολογία μελετᾷ τὰς συνθέσεις καὶ ἀναλύσεις, ὁδηγούσης τῆς ἐντελεχείας: τὰ εἰδικὰ ἀποτελέσματα τῶν τοιούτων λειτουργιῶν χημικῶς γινώσκονται κάλλιστα· ἀλλ' ὁ κανὼν τῆς παραγωγῆς αὐτῶν δὲν εἶναι χημικός. Ὡστε ἡ ἐντελέχεια δεικνύει τὴν κανονιστικὴν αὐτονομίαν τῶν ζώντων σωμάτων, τὸν φυσικὸν καὶ στοιχειώδη δρῶντα παράγοντα ἐν εὐρείᾳ σημασίᾳ. Μέχρι τοῦδε γινώσκομεν μόνον ἐντελεχείας ἠνωμένας μεθ' ὀλικῶν πραγμάτων, καίπερ μὴ οὔσας ἰδιότητος τούτων. Εἶναι δ' ἀνωφελὲς νὰ ζητῶμεν ποῦ τῶν ὀλικῶν σωμάτων ἔχουσι αὐτὰ τὴν ἑαυτῶν «ἔδραν». Ἀλλ' εἶναι λόγου ἄξιον τὸ ὅτι, διαιρουμένων τῶν μερῶν τῶν μετ' αὐτῶν ἠνωμένων σωμάτων, ταῦτα καταντῶσι νὰ εἶναι διηρημένα καὶ ἅμα παραμένουσιν ἀκέραια. Ἡ ἐντελέχεια ἐπωφελεῖται διὰ τινῶν ἀντισταθμίσεων τοὺς παράγοντας τοῦ ἀνοργάνου κόσμου, ὅπως κανονίζη καὶ διατηρῆ αὐτὰ κατὰ τινὰ μορφήν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς φύσιν. Τὰ οὐσιωδέστερα διακριτικὰ γνωρίσματα αὐτῆς δύνανται νὰ δηλωθῶσι διὰ τῆς φράσεως «πρωτεύουσα γνῶσις καὶ βούλησις». Τοιαύτη δήλωσις καθιστᾷ εὐχερῆ τὴν γνῶσιν τῶν ὀργανικῶν φαινομένων καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ποικίλων εἰδῶν τῆς ἐντελεχείας ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς. Ἐν τῶν εἰδῶν τούτων ὁδηγεῖ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κατασκευῶν, διότι μετὰ τῶν κινήσεων ἀντιδράσεως βαθμηδὸν συναρμολογῶνται «ψυχοειδεῖς» ἐντελέχειαι, αἵτινες δυνάμει περιέχονται ἐν τῇ μορφογενετικῇ ἐντελεχείᾳ.

Οὕτω λοιπὸν σύγχρονος συγγραφεὺς ἐπινοεῖ νὰνανεώσῃ τὴν περὶ ζωτικῆς δυνάμεως διδασκαλίαν, ἥτις, ὡς λέγει, διαφέρει οὐσιωδῶς τῶν ἀρχαιοτέρων θεωριῶν, διότι τὰ θεμέλια αὐτῆς ἔχουσι ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνας εὐρυτέραν ἀπόδειξιν. Ἀλλ' ἡ νεωτέρα αὕτη διδασκαλία δὲν ἵσταται ἐνταῦθα, ἀλλ' αἴρεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «σκοποῦ». Πᾶσαι αἱ

ἐπι μέρους ἄρμονίαι, καθὼς ἔχουσι πρώτην ἀρχὴν τὴν ἐντελέχειαν, οὕτω συναπαρτίζουσι ἄρμονίαν τῆς φύσεως, ὅφ' ἧς προαγόμεθα νὰ ὑποθέσωμεν συνάρμοσιν τινα τῶν στοιχειωδῶν παραγόντων τοῦ κόσμου, ἀπορρέουσιν ἐκ τινος καθολικῆς ἀρχῆς ἡμῖν ἀγνώστου ¹⁾).

Ἦναγκάσθημεν διεξοδικώτερον ἴσως ἢ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἡμετέρου ἔργου νὰ ἐκθέσωμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Driesch, διότι τὸ περίπλοκον καὶ σκοτεινὸν καὶ δυσξύμβλητον τῆς μορφῆς, ἐν ἣ ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει αὐτὴν, ἠμπόδιζε βραχυτέραν τινα σύνοψιν. Ἦττον περίπλοκος καὶ σαφεστέρα ἐμφανίζεται ἡ νέα περί ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρία παρ' ἄλλῳ τινὶ συγχρόνῳ, τῷ Reinke ²⁾).

Ὡς πάντες οἱ ἄλλοι ὁπαδοὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροί, οὕτω καὶ Reinke νομίζει ἐπάναγκες νὰ παραδεχθῇ ἐν τῇ κατασκευῇ καὶ ἐν ταῖς λειτουργίαις τῶν ὀργανισμῶν στοιχείον τι ἀλλότριον τῶν καθαρῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν νόμων. Ὀρμᾶται ἀπὸ τῆς ἀναλογίας πρὸς τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης βιομηχανίας, ἣτις καὶ ἐν ταῖς ἀπλουστάταις αὐτῆς μορφαῖς (οἷαι εἶναι λ. χ. πτερὸν χάλυβος, κοχλιάριον καὶ τὰ τοιαῦτα) φαίνεται ἐνσαρκουσα ἐν ἑαυτῇ σκοπὸν τινα, πρὸς ὃν ἀπαιτεῖται ὀρισμένον σχῆμα. Ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς αὐτόματος ἀπόρροια τῆς ὕλης, ἀλλ' ὀφείλει πάντως νὰ παραχθῇ ὑπὸ τῆς ἐπενεργείας ξένης τινὸς χειρὸς ἐπὶ τῆς ἀκατεργάστου ὕλης, διότι ἄλλως τὸ μέταλλον θὰ παρέμενεν ἐν τῇ καταστάσει, ἐν ἣ κατὰ τύχην ὑπάρχει, ἢ θὰ ἠλλοιοῦτο ὑπὸ φυσικοχημικῶν δυνάμεων. Τὸν αὐτὸν τρόπον ἢ ἀνθρωπίνῃ βούλησιν ἐργάζεται ἐπὶ τῶν πολυπλοκωτέρων μορφῶν, ἐνθα εἶναι ἀνάγκη διαρκῶς ἐντόνου ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν ὕλικῶν ἐνεργειῶν, ἵνα ὑποτάσση αὐτὰς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἑαυτῆς σχεδίων. Τῶν δὲ ἀνωτέρων τούτων δυνάμεων τῶν ὑπὲρ τὰς ἐνεργείας ἰσταμένων καὶ ὀδηγουσῶν αὐτὰς ὑπάρχουσι μὲν τοσαῦτα εἴδη, ὅσαι εἶναι αἱ κατηγορίαι ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἀλλ' ἕνεκα τῶν κοινῶν αὐτῶν χαρακτήρων δύνανται πᾶσαι κατὰ τὸν Reinke νὰ καλῶνται «δε-

¹⁾ H. Driesch, *Der Vitalismus als Geschichte und als Lehre* (1906) σελ. 228 κέ. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Driesch ὄρα τὴν ἀξιολογὸν μελέτην τοῦ A. Allioti ἐν τῷ *Cultura filosofica*, ἔτος I, ἀρθ. 2. Ὁ Driesch ἀνέπτυξε τὰς ἑαυτοῦ γνώμας καὶ ἐν ἄλλοις ἔργοις: *Die Seele als elementares Naturfaktor. Philosophie des Organischen* (2 τομ. 1909). *Die Organischen Begulationen* κτλ. Ἰβδλ. καὶ Hoeffding, *Ἡ φιλοσοφικὴ σχετικότης*, σελ. 110 κέ. (τῆς γαλλ. μεταφράσεως, 1925).

²⁾ J. Reinke, *Einleitung in die theoretische Biologie* (1901). *Die Welt als Tat, Umriss einer Weltansicht auf naturwissenschaftl. Grundlage* (1908). Περὶ τοῦ Reinke ὄρα τὴν καλλίστην μελέτην τοῦ F. De Sarlo ἐν τῷ *Cultura filosofica*, ἔτος II, ἀρθ. 8-9.

σπόζουσαι» (Dominanten). Ταύτην ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῶν «δεσποζουσῶν» πειράται ὁ Reinke νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ φυσικῇ φιλοσοφίᾳ. Τῷ ὄντι ὅ,τι ἰσχύει περὶ τῶν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἰσχύει κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον καὶ περὶ τῶν ὀργανικῶν καὶ χημικῶν συνδυασμῶν τῶν στοιχείων των. Καθὼς ἀπὸ τοῦ χάλυβος δὲν παράγεται αὐτομάτως πτερὸν, οὕτως ἀπὸ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἀνθρακος καὶ τοῦ ὕδατος δὲν παράγεται τὸ ὑδροξείδιον τοῦ ἀνθρακος, τ. ἔ. ἡ σάκχαρις. Εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἡ ἐπέμβασις πολυπλόκων κανόνων, ἐχόντων δύναμιν διέπουσαν καὶ ἰθύνουσαν τὰς χημικὰς ἐνεργείας. Ἡ διαφορὰ τῆς μορφῆς ταύτης τῆς ἐξηγήσεως τῆς δεσποζούσης ἀπὸ τῆς μορφῆς τῆς ἐκδηλουμένης ἐν τῇ περιπτώσει πτεροῦ ἐκ χάλυβος εἶναι ἀπλῶς διαφορὰ ἐπιπλοκῆς, καθόσον ἡ δευτέρα αὕτη ἐργασία εἶναι πολὺ ἀπλουστερά.

Ἄλλ' ἡ ἔννοια τῆς δεσποζούσης δὲν εἶναι, ὡς ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Reinke, οὕτως ἀπλή, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Ὁ δι' αὐτῆς ἀσκοῦμενος καταναγκασμὸς δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλ' «ἀρχὴ δυναμική», ἣτις προΐσταται τῶν ἐνεργειῶν καθορίζουσα τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν, ὥστε δὲν ὑπόκειται, ὡς αὗται, εἰς τὸν νόμον τῆς διαιτηρήσεως. Δεσπόζουσά τις οὔτε νὰ προκύπτῃ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν δύναται οὔτε νὰ μεταβάλληται εἰς ταύτας. Δρᾷ διευθύνουσα, διέπουσα τὰς φυσικὰς δυνάμεις. Ἄλλὰ χωρὶς αὐτῶν οὐδὲν δύναται νὰ παράγῃ, ὥστε δρᾷ καὶ κατὰ τοὺς νόμους καὶ ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς αἰτιότητος. Δύναται νὰ ἐπιτελῇ τοὺς ἑαυτῆς σκοποὺς μόνον χρησιμοποιοῦσα τὰς φυσικὰς δυνάμεις, αἵτινες ὑπόκεινται εἰς τοὺς ἀναλλοιώτους νόμους τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Καὶ καθὼς βλέπομεν ποικίλα εἶδη ἐνεργειῶν, οὕτως ἔχομεν καὶ ποικίλα εἶδη δεσποζουσῶν, ἣτοι ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας τάξεως· ἀλλ' ἐν ἑκατέρᾳ περιπτώσει αὗται εἶναι πάντοτε αἱ διευθύντριαι τῆς ἐνεργείας. Ἄνευ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο θὰ ὑπῆρχεν ἢ δυνάμεις εἰς οὐδὲν τέλος κατευθυνόμεναι, ἐνῶ πράγματι βλέπομεν ὅτι αἱ χημικαὶ καὶ μορφωτικαὶ λειτουργίαι ἐν τῷ φυτῷ καὶ ἐν τῷ ζῳῷ τείνουσι πρὸς τι τέλος καὶ εἶναι διτηρθρωμένοι καὶ συντηρησόμενοι. Ἄλλὰ πῶς ἀναπτύσσονται αἱ ὀργανικαὶ αὗται ἐνεργεῖαι, εἶναι πρὸς ἡμᾶς αἴνιγμα, ἔτι δὲ σκοτεινότερον αἴνιγμα εἶναι ἡ μεταφορὰ τῶν δεσποζουσῶν ἐν τῷ πολλαπλασιασμῷ τοῦ εἶδους. Καὶ ἡ κληρονομικότης ἔτι εἶναι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Reinke δεσπόζουσα, ἡ δὲ κληρονομικὴ μεταβίβασις τῆς ιδιότητος ὀργανισμοῦ τινος εἶναι δυναμικὸν γεγονός. Μόνον αἱ δεσπόζουσαι δύνανται νὰ διατηρῶσι τὴν εἰδικῶς μορφολογικὴν ἰσορροπίαν ἐν τῇ κληρονομικότητι, ἀρχομένης ἤδη ἐν τῷ σπέρματι τῆς μελλούσης ἀνελιξεως.

Πρὸς τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἡ «δεσπόζουσα» εἶναι καθαρὰ ἀφαίρεσις, πλάσμα, ἀποκρίνεται ὁ Reinke ὅτι τοῦναντίον αὕτη ἐκφράζει σύνολον πραγματικῶν φαινομένων, ἣτοι τῶν ἰθύνουσῶν ἐκείνων ὀρμῶν, αἵτινες

ἐπικρατοῦσιν ἐν τῷ φυτῷ καὶ ἐν τῷ ζῳῷ. Εἶναι ἄρα αἱ δεσπόζουσαι οὐχὶ μυστικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλ' ἐκφράσεις συγκεκριμένων γεγονότων οὐχ ἤττον ἢ αἱ φυσικαὶ καὶ χημικαὶ δυνάμεις τῶν μορίων, εἰς ἃς δὲν δυνάμεθα νῦναγάγωμεν αὐτὰς χωρὶς νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἀνυπόστατον προκατάληψιν τοῦ νὰ νομίζωμεν ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχουσι μόνον δυνάμεις μορίων, μᾶλλον δὲ μόνον ἐνέργειαι, καὶ ὅτι ἄλλαι δυνάμεις εἶναι ἀνύπαρκτοι. Ὅτι αἱ δεσπόζουσαι ἐμφανίζουσι τινα ἀναλογίαν πρὸς τὰ ψυχικὰ ἐλατήρια εἶναι ἀναμφήριστον, τοιαύτη δὲ ἀναλογία εἶναι καταφανεστάτη ἐπὶ τῶν ὀρμεμφύτων τῶν ζῳῶν. Καθάπερ ἐπὶ τῶν μηχανῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ὀργανισμῶν αἱ δεσπόζουσαι ἀποτελοῦσιν εἰδὸς τι ἐμφυχώσεως, πνευματοποιήσεως τῆς ὑλικῆς ὑποστάσεως.

Ἐπὶ τῶν ὀργανισμῶν ἔχομεν δεσποζούσας ἐργασίας καὶ δεσποζούσας ἡλιαμορφώσεως. Ἀμφότεραι κληροδοτοῦνται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ἀμφότεραι εἶναι προσέτι ἐντὸς στενῶν ὁρίων ἐπιδεκτικαὶ παραλλαγῆς. Δύναται πρὸς τοῦτοις νὰ προκόπτωσιν ἐντὸς τῶν ὀργανισμῶν ἐν ἀναπτύξει διατελοῦντων. Καὶ ἐπειδὴ αὗται εἶναι ἡ ἐκφρασις ἐπενεργείας, τεινοῦτης πρὸς τινα κατὰ τι σχέδιον σκοπὸν, δυνάμεθα νὰ ὁμιλώμεν περὶ ἀσυνειδήτου διανοίας τῶν κυττάρων τῶν ζῳῶν καὶ τῶν φυτῶν : πᾶσα δεσπόζουσα εἶναι, ἐν σμικρῷ ἴσως, ἔννοος καὶ λογικῆ, ἀξία νὰ ἐπεγεύρη τὸν ἡμέτερον θαυμασμόν. Τῷ ὄντι αἱ αὐταὶ δυνάμεις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ὀρυκτῶν, τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὰς δεσποζούσας αἱ δυνάμεις αὗται δύνανται νὰ κατασκευάζωσι καὶ νὰ εἰσκτηρῶσι τοὺς ὀργανισμούς.

Ἐὰν δὲ τις ἀντεῖπῃ ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη τῶν δεσποζουσῶν εἶναι ἀπότοκος ἀνθρωπίνης ἐποπτείας, ὁ Reiske ἀπαντᾷ ὅτι πᾶσα ἰδέα, πᾶσα γνῶσις, ἣν ἔχομεν, φυσικοῦ τινος φαινομένου εἶναι πάντατε ἀνθρωπίνη. Αὕτη δὲ ἡ ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου δὲν εἶναι τόσον ἀνθρωπίνη, ἂν μὴ ἀνθρωπόμορφος, ὅσον ἡ ἔννοια τῶν δεσποζουσῶν ; 1)

Ἡ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρία, ὡς νοεῖται ὑπὸ τῶν δύο συγχρόνων ἀνδρῶν, τοῦ Driesch καὶ τοῦ Reiske, ἐμφανίζεται ὀλίγον τι διάφορος τῶν θεωριῶν, αἵτινες εἶχον ἀναφανῆ κατὰ τὸν XIX αἰῶνα. Αὗται ἐτετήριζοντο ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως εἰδικῶν ἰδιοτήτων τῆς ζωτικῆς ὕλης, διαφόρων μὲν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν φαινομένων ὑπαρχουσῶν ἰδιοτήτων, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τοῦτο διαφόρων ἀπ' αὐτῶν κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῶν φύσιν· αἱ δὲ ἰδιότητες αὗται καταλαμβάνουσι θέσιν ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὡς ἰδιαίτεροι μορφαὶ ἐνεργείας. Οὕτως ὑπέλαβον ὁ Richat καὶ Βερνάρδος, οἵτινες, μάλιστα δ' ὁ Βερνάρ-

1) J. Reiske, Die Welt als Tat, κεφ. 24, σελ. 269 κέ. Einleitung in die theoret. Biologie, σελ. 169 κέ. σελ. 607 κέ.

δος, κατήντησαν εἰς θεωρίαν περὶ ζωτικῆς δυνάμεως συγγενῆ πρὸς τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν. Οἱ νέοι δ' ὁμῶς ὀπχοὶ τῆς θεωρίας ταύτης, ἔχοντες φυσικῶ τῷ λόγῳ ἄπασιν τὴν ἐπιστημονικὴν πρᾶσκειν τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἐπανερχονται εἰς τὴν ψυχοκρατικὴν περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς διδασκαλίαν (vitalismo animistico) τοῦ Stahl ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν τοῦ Βυφῶνος, τοῦ Οὐλφίου καὶ τοῦ Blumenbach. "Ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, ἐπανακάμπουσιν εὐθὺ εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς¹⁾. Ὑπάρχει διάνοια κυβερνώσα τὸν ὀργανικὸν κόσμον, ἥτις ἐκδηλοῦται ἢ διὰ τῶν «ψυχροειδῶν», μορφῆς διαμέσου καὶ ἀμφιλόγου μεταξὺ τοῦ ἐνσυνειδητοῦ καὶ τῆς μηχανικῆς ὀρμῆς, ἢ διὰ τῶν «δεσποζουσῶν», διαφορῶν ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ κατεσθουσῶν ταύτας πρὸς τὴν συνειδητὸν τέλος. Εἶναι θεωρία περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς καθαρῶς πνευματοκρατικῆ· τὸ ἐννοῦν πνεῦμα διαμορφῶι πάντα τοὺς βαθμοὺς τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τούτου δὲ μέχρι τῆς διαχύσεως αὐτοῦ ἐν λαυθανούσῃ μορφῇ καὶ διὰ παντός ἐστὶ τοῦ ἀνοργάνου κόσμου ἢ ἀπόστασις εἶναι ὀλίγη· ἡ νεωτέρα ψυχοκρατικὴ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς διδασκαλία προσεγγίζει εἰς τὸ δόγμα τῆς παμφυχίας. Ἄς ἴδωμεν νῦν τίνες λόγους δύναται ἢ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρία νὰ προβάλη πρὸς ἰδίαν δικαιολογίαν εἴτ' ἐν τῇ, οὕτως εἰπεῖν, ἐμπειρικωτέρᾳ μορφῇ εἴτ' ἐν τῇ θεωρητικωτέρᾳ.

"Ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ ἐμφανίζουσιν εἰδικὰς ιδιότητας, διαφορῶς τῶν φυσικοχημικῶν ιδιοτήτων, δὲν φαίνεται ἀποδεδειγμένον. Πᾶσαι αἱ παλαιαὶ ἐννοιαὶ αἱ ὑπὸ τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς ἀνακινήθεισαι καὶ εἰσαχθεῖσαι εἰς χρῆσιν, ὡς λ. χ. ἡ ἐννοία τῆς «vis medicatrix», ἀπεδείχθησαν, ἐξεταζόμεναι διὰ τοῦ φωτὸς τῶν γεγονότων, ὅτι δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς συνήθεις γενικοὺς νόμους τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας. Ἀπὸ τοῦ Harvey καὶ ἐξῆς ἐγένετο ἀναγκαίως ἀποδεκτὴ τελεία θεμελιώδης ταυτότης τῶν δύο τάξεων φαινομένων φυσικοχημικῶν καὶ φαινομένων ὀργανικῶν. Ἐὰν δ' ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ παρατηρῶνται γεγονότα ἐπιλογῆς, εἰδικῆς συγγενείας ὕλης πρὸς ὕλην, τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι ἐπίσης κοινὰ τῶν χημικῶν συνδυασμῶν, δι' ὃ λογικώτεροι εἶναι οἱ παραδεχόμενοι ἀπλῶς ἐννοῦν τινὰ διεύθυνσιν καὶ ἐπὶ τῶν συνδυασμῶν τούτων. Αἱ διαφοραὶ ἀπεδείχθησαν μέχρι τοῦδε μόνον διαφοραὶ ἐπιπλοκῆς. Ὡστε τὸ ἀδύνατον τῆς μετ' ἐπιτυχίας ἐμμονῆς ἐν τῇ

1) Ὁ ἐν Τυβίγγῃ καθηγητῆς Traug. Oesterreich ἐξετάζων τὰς νῦν περὶ τῆς ζωῆς ἐπικρατούσας διδασκαλίας συνάγει ταῦτα: «Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς δὲν ἐλύθη μέχρι τοῦδε ὀριστικῶς. Ἡ περὶ τούτου ἐρευνα κατ' ἀρχὴν δὲν προσχώρησε πολὺ πλεον παρ' ὅσον ἐπὶ τῶν νόμων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐν δ' ἴσθαι ὑπάρχει βέβαιον: ἡ ἐπιλογὴ τοῦ τυχαίου εἶναι πρᾶσις ἀπίστευτος. Das Weltbild der Gegenwart (Berlin, 1920) σελ. 43.

ἐκδοχῆ ταύτῃ καὶ αὐτῇ ἢ προσχώρησις, εἰς ἣν οἱ ἔσχατοι καὶ δοκιμώτατοι θιασῶται τοῦ ἐμπειρικοῦ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος, ὡς ὁ Κλ. Βερνάρδος, ἠναγκάσθησαν νὰ προβῶσι, παρώρμησαν τοὺς νέους ὀπαδοὺς νὰ τέμωσιν ἑτέραν ὁδόν, ὑποστρέφοντες εἰς τὴν ἀρχαίαν πνευματοκρατικὴν ἐκδοχὴν. Οὕτω δ' ἀνεφάνησαν αἱ «ψυχοειδεῖς» καὶ αἱ «δεσπόζουσαι».

Ἡ ἀμφίλογος φύσις τῶν τοιούτων ἐννοιῶν εἶναι φανερά. Πᾶσαι καὶ αἱ «ψυχοειδεῖς» καὶ αἱ «δεσπόζουσαι» παριστῶσι διάμεσον τινα ζώνην μεταξὺ τοῦ ψυχικοῦ φαινομένου καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ζώνην, ἣν οἱ τῶν ἐννοιῶν τούτων εἰσηγηταὶ δὲν κατορθοῦσι νὰ ὀρίσωσι. Τί εἶναι δύναμις, μὴ οὐσα φυσικὴ, ἀλλὰ κεκτημένη τὴν δεξιότητα ἐννοῦ καὶ ἐλλόγου διευθύνσεως αὐτῶν τῶν φυσικῶν δυνάμεων ; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐνσυνείδητος λειτουργία, διότι ἔξω τῆς συνειδήσεως οὐδὲν γινώσκομεν στοιχεῖον ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Ψυχικὸν τι γεγονός, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι σκοτεινὸν καὶ στοιχειῶδες, ὅμως ἐμφανίζει πάντοτε τὰ χαρακτηριστικὰ τέλους τινός καὶ σκοποῦ, στρεφομένου ἐπὶ τι ἀντικείμενον ἀλλότριον τῆς συνειδήσεως ὥστε, ὅπου εὐρίσκομεν τοὺς χαρακτήρας τούτους, δὲν θινάμεθα νὰ μὴ ὑποθέσωμεν τὴν ἕπαρξιν ψυχικοῦ γεγονότος. Ἐν νὰ καταφεύγωμεν, ὡς πράττει ὁ Reiske, εἰς τὸ παράδειγμα ἐνίων γεγονότων, ἅτινα φαίνονται μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς καθαρῶς ὀργανικῆς ζωῆς, οἷον τὸ ὀρμέμφυτον, οὐδὲν ὠφελεῖ. Ἐν ὀρμέμφυτον εἶναι ψυχικὸν γεγονός καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἔχει τὸ ἀμφίλογον : εἶναι ὀρμή, ἥς τὸ ζῆρον καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχουσι συνείδησιν, ἂν δὲ μὴ τοῦ ἀφροσύτου σκοποῦ, ἀλλὰ πάντως τοῦ προσεχεστάτου ἀναμφιβόλως διατελοῦσιν ἐν ἐπιγνώσει. Ὅτι οἱ χαρακτήρες τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος ἐλλείπουσιν ἐν ταῖς ὀργανικαῖς λειτουργίαις, τοῦτο παραδέχονται καὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος νέοι ὀπαδοὶ τῆς περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας, διότι συναισθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀρθῶσιν ὑπεράνω τῶν φυσικοχημικῶν δυνάμεων καὶ νὰ εἰρῶσιν ἐνέργειαν ὑπερτέραν τούτων καὶ διευθύνουσαν αὐτάς· τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀντιφάσεώς τινος πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν παρεχόμενον παράδειγμα τοῦ ὀρμεμφύτου, ἐν τῷ ὁποίῳ θέλουσι νὰ συγχωνεύσωσι τὰς δύο ἐκεῖνας δυνάμεις, φυσικὴν καὶ ἐννοῦν, αἵτινες πρότερον διεχωρίζοντο.

Ἐτι παραδοξότερα εἶναι ἡ ἐννοια τῶν «ψυχοειδῶν». Τί εἶναι τὸ φάσμα τοῦτο τῆς ψυχῆς ; Ἐνταῦθα δ' εἶναι ἐπίκαιρον νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ συνείδησις ἢ εἶναι ἢ δὲν εἶναι τοιαύτη, οὐδὲ δύναται νὰ εἶναι τι διάμεσον καὶ ἀκαθόριστον. Μόλις, καθάπερ λ.χ. ἐπεβεβαιώθη ἐπὶ τῶν κατωτέρων ὀργανισμῶν, ὑπανατέλλει σκοτεινὴ τις ὀρμή καὶ τις σπινθήρ ἀντιλήψεως, καὶ ἔχομεν ἐν τῇ οὐσιώδει μορφῇ πάσας τὰς ἀναγκαίας ιδιότητας τοῦ ψυχικοῦ βίου. Δὲν εἴμεθα πλέον ἐν τῇ ἐπιφάσει ἢ ἐν τῇ ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἐν τῇ ταυτότητι τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος. Ὅτι

Ἰδ' ἔξω τοῦ βίου τῶν ζώων ὑπάρχουσι γεγονότα τοῦ εἴδους τούτου, οὐδείς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νάποδεῖξῃ. "Ὅπως ἐξέλθωσι τοῦ διλήμματος συνήθως καταφεύγουσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀσυνειδήτου, ἥτις, καίπερ μὴ ὑποδηλουμένη ὑπὸ τῶν νέων ὀπαδῶν τῆς περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας, ὅμως συνεχῶς προὔποτίθεται ὑπ' αὐτῶν, διότι δύναται κατὰ τινὰ τρόπον σιωπηλῶς νὰ δικαιολογῇ τὴν ὑπόθεσιν συνειδήσεως μὴ ἀποκαλυπτομένης διὰ τῶν χαρακτήρων, οὓς ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ προσνείμωμεν εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ ἀσυνείδητον ἠρμηγεύθη ὑπὸ τινῶν τῶν νεωτέρων ψυχολόγων ἢ ἐπὶ καθαρῶς φυσιολογικῆς σημασίας, ἥτοι ὡς τὸ σύνολον τῶν μηχανικῶς ἀπὸ τῶν κληρονομικῶν τάσεων τῆς ἡμετέρας φυσικῆς συστάσεως προσερχομένων ὁρμῶν, ἢ ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς εἰς αὐτὸ προσνευομένης ὑπὸ τῆς παραδόσεως τῆς πνευματοκρατικῆς μεταφυσικῆς, ἥτοι ὡς ἀληθινὸς ψυχικὸς βίος ἀναπτυσσόμενος μὲν ὑπὸ τὸν ἕτερον ἐκείνον τὸν εἰς ἡμᾶς προσιτὸν ψυχικὸν βίον, ἀλλ' ὢν ὁ αὐτὸς πρὸς τοῦτον. Προτιθέμενοι κατωτέρω νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀρκούμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἕτέραν τῶν ἐρμηνειῶν τούτων, τὴν φυσιολογικὴν, ἡ ἔννοια τοῦ «ἀσυνειδήτου» ἰσοδυναμεῖ τελείως πρὸς τὸ «μηχανικὸν» καὶ «φυσικόν», κατὰ δὲ τὴν ἕτέραν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ φαντασθῶμεν ψυχικὸν βίον ἢ κατὰ τὸ πρότυπον μόνον τοῦ γνωστοῦ ἡμῶν βίου τῆς ψυχῆς, ἵσπερ ὁ ἕτερος οὗτος ὁ καθαρῶς νοούμενος βίος δὲν θὰ ἦτο ἄλλο τι ἢ ἀντίτυπον ἐκείνου. "Ὅ,τι καὶ καὶ ἂν πράξωμεν, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ σιδηροῦ κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἴμεθα περιστριγμένοι ὑπὸ τῆς ἀδυναμίας τοῦ νὰ νοήσωμεν συνειδήσιν διάφορον τῆς συνειδήσεως, ἧς ἔχομεν ἄμεσον πείραν. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ νὰ ἐξέλθωμεν ἡμῶν αὐτῶν εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Schopenhauer κατὰ τῶν ὕλιστῶν μνημονευομένην περίφημον ἀπόπειραν τοῦ βαρῶνου Von Münchhausen, ὅστις, ἵνα ἐξαγάγῃ ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, προσεπάθει νὰ ἄρῃ ἑαυτὸν **πιανόμενος ἀπὸ τὰ μαλλιά του**. Εἶναι ἄρα εὐνόητον ὅτι οἱ θιασῶται τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ ἤδη οἱ ὀπαδοὶ τοῦ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος ἀναγκάζονται νὰ ἐπικαλῶνται εἰς βοήθειαν ἀορίστους καὶ νεφελώδεις ἀναλογίας, εἰς ἃς δύνανται ἐνίοτε νὰ προσάπτωσι τινὰ ἀπόχρωσιν ἀληθείας ἢ ἀμφίβολος φράσις καὶ ἡ ποιητικὴ γλῶσσα. Ἀλλ' οἱ νέοι ὀπαδοὶ τῆς περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας, οἵτινες καταλέγονται εἰς τοὺς θεραπευτὰς τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, εἴτε διὰ τὴν περὶ τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν ἀνεπαρκῆ αὐτῶν τριβὴν (εἶδομεν εἰς τινὰς ἀσαφείας κατήντησεν ὁ Driesch) εἴτε διὰ τινὰ ἀκατανίκητον ροπὴν εἰς τὸ ἀναμειγνύειν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκθεσιν μετὰ τῶν θεωρητικῶν παρατηρήσεων, δυσχερέστατα κατορθοῦσι νὰ παράσχωσιν ἡμῖν ὀργανικὴν τινὰ καὶ ἐκτακτὸν παράστασιν τῶν οἰκείων ἰδεῶν ἰσχυρῶς ὑποστηριζομένην διὰ

σθεναρᾶς καὶ ἀπροσμάχητου διαλεκτικῆς¹⁾). Κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην αἱ περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι εἶναι πολλῶν ὑπέρτεραι. Τούτων δ' ὑπάρχουσι δύο, ἐμφανίζουσαι πρὸς τὰς ἤδη ἐξετασθείσας περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας ἰδιαιτέραν συγγένειαν, καθόσον τείνουσι νὰ ἐνώσωσι τὰς δύο σειράς, ψυχικὴν καὶ ὀργανικὴν, εἶναι δὲ αὗται αἱ ἐνίζουσαι θεωρίαι, ἤτοι ἡ πνευματοκρατικὴ καὶ ἡ ὕλοκρατικὴ.

Αἱ φιλοσοφικὴ διδασκαλίαι.

Αἱ ἐννοιτικαὶ διδασκαλίαι: ὕλοκρατικὴ καὶ πνευματοκρατικὴ ἐνδοχῆ.

Οὐδεμία κατὰ τὴν θεωρητικὴν ἀξίαν εἶναι δυνατὴ σύγκρισις τῶν ὀλιστικῶν θεωριῶν πρὸς τὰς πνευματοκρατικάς, γνωστῆς οὕσης τῆς ἀναμφισβητήτου ὑπεροχῆς τῶν πνευματοκρατικῶν θεωριῶν, ὧν ἀνεφάνησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἔξοχοι καὶ διαπρεπεῖς ὑπέρμαχοι, ἀναβιβάσαντες τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν εἰς ὕψιστον βαθμὸν διασημικῆς καὶ ἠθικῆς εὐγενείας. Ἄλλ' ὁ ὀλισμὸς ἠδδοκίμησε μόνον παρὰ τοῖς μετριώτερον πεπαιδευμένοις: ἡ ἄγαν ἀπλή μορφὴ αὐτοῦ, ἐνῶ ἠπῆρξεν πάντοτε ἀρσστή εἰς τοὺς ἀγαπῶντας τὰς εὐκόλους λύσεις, οὐδέποτε ἐπήρκεσεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν εἰθισμένων νὰ διασκοπῶσι τὰ θεωρητικὰ προβλήματα ἐν τῇ πραγματικῇ ἐπιπλοκῇ των. Ἀποδοκιμαζόμενος ὑπὸ τῶν θετικῶν φιλοσόφων, οἵτινες ἀπέκρουσαν πάντοτε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν κατηγορίαν, ὅτι παρὰ πολὺ ρέπουσι πρὸς αὐτόν, ὑποβλέπεται ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μετὰ δυσπιστίας καὶ ὑπὸ τῶν κοινότερον πεπαιδευμένων, οἵτινες ἤδη ἀπέκαμον καὶ ἐν μέρει ἠπατήθησαν διὰ τῶν μὴ τηρηθεισῶν ὑπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ἀφειδῶν ὑποσχέσεων. "Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μορφὴ τις φυσικῆς ἐνεργείας παραβλήτῃ ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς πρὸς τὴν θερμότητα ἢ πρὸς τὸν ἤλεκτρισμὸν ἢ πρὸς τὸ φῶς εἶναι ἀφελῆς γνώμη, γενομένη ἤδη καταγέλαστος καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν φιλεπιστημόνων ἐκείνων, οἵτινες πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐνέκρινον αὐτὴν ὡς τι εὐχερὲς καὶ ἀναντίλεκτον δόγμα· δὲν θὰ ἦτο δὲ ἀξία τοῦ κόπου ἢ ἀνασκευῆ αὐτῆς, ἐὰν μὴ ἔ

1) Ἡ περὶ ζωτικῆς δυνάμεως θεωρία κατὰ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφὰς ἔσχε ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πλείστους ὁπαδοὺς ἐκ τῶν βιολόγων τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς ἐφαίρεται ἡ σχολὴ τῶν λεγόμενων μορφολογικῶν ψυχολόγων (Franco, Pauly κλπ.), ἥτις ἀπὸ τοῦ 1907 δημοσιεύει τὴν Zeitschrift für den Ausbau der Entwicklungslehre. Ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ ποικίλας μορφὰς ἀσπάζονται τὴν περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς ἀρεσιν ὁ Giardina, ὁ Garrazzi καὶ ἄλλοι. Περὶ τῆς ἰστορίας τῶν θεωριῶν τούτων καὶ τῶν μηχανικῶν θεωριῶν κατὰ τὸν XIX αἰῶνα πρὸβλ. τὸ βιβλίον τοῦ K. Braeunig, Mechanismus und Vitalismus in der Biologie des XIX Jahrhunderts.